

บทที่ 2 ปรีทัศน์วรรณกรรม

ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับโปรตีน (Introduction Protein)

โปรตีน (protein) เป็นสารชีวโมเลกุลที่พบในสิ่งมีชีวิต และมีความสำคัญต่อสิ่งมีชีวิตมาก เพราะโปรตีนเป็นส่วนประกอบในส่วนต่างๆของสิ่งมีชีวิต ไม่ว่าจะเป็นโครงสร้าง เนื้อเยื่อ อวัยวะต่างๆ ตลอดจน ผิวหนัง กล้ามเนื้อ ขน ผม เล็บ ตลอดจนสารต่างๆที่อยู่ภายใน เซลล์ เช่น ฮอรโมน เอนไซม์ แอนติบอดี ฮีโมโกลบิน และอื่นๆอีกมาก นอกจากนี้โปรตีนยังมีบทบาทในการสร้างและซ่อมแซมเซลล์ต่างๆในร่างกายอีกด้วย

โปรตีนหรือโพลีเปปไทด์จะ ประกอบด้วยหน่วยย่อยที่เรียกว่ากรดอะมิโนซึ่งมีอยู่ 20 ชนิด ต่อกันด้วยพันธะเปปไทด์ ขนาดของโปรตีนจะต่างกันไปขึ้นกับจำนวนของกรดอะมิโน เช่น Cytochrome c ในมนุษย์ ประกอบด้วยกรดอะมิโน 104 อะมิโน ฮีโมโกลบินในมนุษย์ประกอบด้วยกรดอะมิโน 574 อะมิโน ส่วนโครงสร้างของโปรตีนมีลักษณะเป็นสามมิติ โดยโครงสร้างหรือรูปร่างของโปรตีนจะถูกกำหนดโดยลำดับของกรดอะมิโนในโปรตีน

ส่วนใหญ่เราจะรู้จักโปรตีนในรูปของสารอาหาร แหล่งอาหารโปรตีนที่สำคัญของมนุษย์ได้แก่เนื้อสัตว์และผลิตภัณฑ์จากสัตว์ รongมาได้แก่พวกถั่วต่างๆ เมื่ออาหารเหล่านี้เข้าสู่ร่างกายจะถูกย่อยจนกระทั่งได้กรดอะมิโนแล้วจึงนำไปใช้ ร่างกายของมนุษย์เราไม่สามารถสะสมโปรตีนไว้ได้มากมาย และไม่สามารถสังเคราะห์กรดอะมิโนที่จำเป็นต่อร่างกายได้ จึงทำให้มนุษย์เรามีความจำเป็นต้องบริโภคโปรตีนอย่างสม่ำเสมอ

ประเภทของโปรตีน

เราสามารถแบ่งโปรตีนตามหน้าที่ของโปรตีนได้ดังนี้

1. โปรตีนที่ทำหน้าที่เป็นองค์ประกอบของเอนไซม์ (Enzymes)

เอนไซม์ทำหน้าที่เป็นเป็นตัวเร่ง (catalyst) ในปฏิกิริยาต่างๆในเซลล์ โดยปฏิกิริยาเหล่านี้จะเกิดได้เมื่อมีเอนไซม์ที่จำเพาะเจาะจงไปจับกับซับสเตรต

2. โปรตีนที่ทำหน้าที่เป็นขนส่งสารอาหารและออกซิเจน (Transport Proteins)

โปรตีนหลายตัวทำหน้าที่เป็นตัวขนส่งโมเลกุลต่างๆในเซลล์เช่น ฮีโมโกลบินในเลือดทำหน้าที่ขนส่งออกซิเจนและคาร์บอนไดออกไซด์จากปอดไปยังส่วนต่างๆในเซลล์ในร่างกาย หรือ ไลโปโปรตีนที่อยู่ในน้ำเลือดทำหน้าที่ขนส่งไขมันจากผนังลำไส้เล็กไปสู่ตับ

3. โปรตีนที่ทำหน้าที่เป็นสารอาหารและคลังอาหาร (Nutrient and Storage Proteins)

เมล็ดพืชต่างๆจะมีการสะสมโปรตีนไว้เลี้ยงตัวอ่อน เช่น ข้าว ข้าวโพด ข้าวสาลี เคซีน (casein) ในน้ำนม หรือ โอวัลบูมิน (ovalbumin) ในไข่ขาว เป็นต้น

4. โปรตีนที่ทำหน้าที่ในการเคลื่อนไหว (Contractile or Motile Proteins)

การเคลื่อนไหวและการเปลี่ยนแปลงรูปร่างในสิ่งมีชีวิตมีผลมาจากโปรตีนบางชนิด เช่นการเคลื่อนไหวในสิ่งมีชีวิตชั้นสูงเป็นผลมาจากโปรตีน 2 ชนิดคือแอกติน (actin) และไมโอซิน หรือโปรตีนไดเอนินในไมโครทิวบูล (microtubules) มีส่วนช่วยในการเคลื่อนไหวในซิเลีย (cilia) หรือแฟลเจลลา (flagella) ในสิ่งมีชีวิตชั้นต่ำ

5. โปรตีนที่ทำหน้าที่เป็นโครงสร้าง (Structural Proteins)

โปรตีนชนิดนี้เป็นองค์ประกอบหลักในร่างกาย เช่น คอลลาเจน (collagen) ในกล้ามเนื้อเกี่ยวพัน เอ็น และกระดูก หรือเคราติน (keratin) ในเส้นผมเล็บ ขน โปรตีนจะทำหน้าที่โดยตรงในการในการสร้างความเจริญเติบโตให้กับร่างกาย

6. โปรตีนที่ทำหน้าที่เป็นภูมิคุ้มกันโรค (Defensive Proteins)

แอนติบอดี (antibody) เป็นโปรตีนชนิดหนึ่งในร่างกายที่ทำหน้าที่ป้องกันและทำลายสิ่งแปลกปลอมที่เข้าสู่ร่างกาย ดังนั้นคนที่รับประทานอาหารประเภทโปรตีนไม่เพียงพอ จะมีภูมิต้านทานต่ำและเกิดโรคภัยไข้เจ็บได้ง่าย

7. โปรตีนที่ทำหน้าที่เป็นฮอร์โมน (Regulatory Proteins)

ฮอร์โมนทำหน้าที่ควบคุมอัตราเมตาบอลิซึมเช่น อินซูลิน (insulin) ทำหน้าที่ควบคุมระดับน้ำตาลในกระแสเลือด โกรทฮอร์โมน (growth Hormone) ทำหน้าที่ควบคุมการเจริญเติบโต เป็นต้น

8. โปรตีนที่ทำหน้าที่อื่น ๆ (Other Protein)

โปรตีนบางชนิดไม่สามารถจำแนกได้ว่าอยู่ในประเภทไหน เช่น โปรตีน monellin ในพืชแถบแอฟริกา ทำมีรสหวานอย่างรุนแรง หรือโปรตีนในเลือดของปลาที่ทำให้เลือดไม่แข็งตัวเมื่ออุณหภูมิภายนอกต่ำมากๆ เป็นต้น

กรดอะมิโนและพันธะเปปไทด์ (Amino acid and Peptide bond)

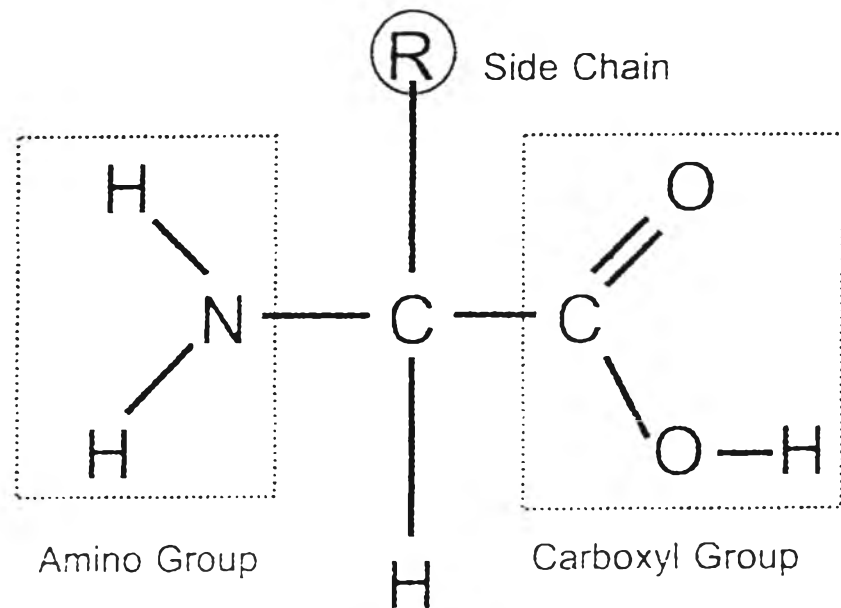
โปรตีนโดยทั่วไปจะประกอบด้วยกรดอะมิโนเพียงอย่างเดียวต่อกันด้วยพันธะเปปไทด์ แต่ก็มีโปรตีนบางชนิดมีองค์ประกอบของสารอื่นๆรวมอยู่ด้วย เช่น ฮีโมโกลบิน ในเม็ดเลือดประกอบด้วยอะมิโนและธาตุเหล็กซึ่งอยู่ตรงกลางของโมเลกุล

กรดอะมิโนที่พบในธรรมชาติมีอยู่ 20 ชนิดด้วยกัน การเรียงลำดับของกรดอะมิโนทั้ง 20 สามารถทำให้เกิดโปรตีนชนิดต่างๆขึ้นมาได้มากมาย และทำหน้าที่ต่างกันไป โดยลำดับของกรดอะมิโนที่ใช้ในการสร้างโปรตีนจะถูกควบคุมโดยยีนหรือ DNA

ในธรรมชาติยังมีกรดอะมิโนอีกมากมายหลายชนิดนอกเหนือจาก 20 ชนิดที่พบในโปรตีน เช่น กรดเจนโคลิค (djenkolic acid) ในลูกเนียงซึ่งเป็นสารพิษ เมื่อรับประทานจำนวนมากๆจะเกิดอาการคล้ายคลึงกับอาการของโรคนี้

โครงสร้างของกรดอะมิโน

กรดอะมิโนประกอบด้วยธาตุหลัก 4 ชนิดคือ คาร์บอน (C), ไฮโดรเจน (H), ออกซิเจน (O) และไนโตรเจน (N) และอาจมีธาตุอื่นๆ เช่น ฟอสฟอรัส (P), กำมะถัน (S), เป็นองค์ประกอบอยู่ด้วย ธาตุเหล่านี้จะจัดเรียงตัวเข้าด้วยกันโดยมีสูตรโครงสร้างทั่วไปดังต่อไปนี้

รูปที่ 2.1 รูปแสดงโครงสร้างของกรดอะมิโน

COOH คือหมู่คาร์บอกซิล (carboxyl group)

NH₂ คือหมู่อะมิโน (amino group)

R คือ side chain

โดยกรดอะมิโนแต่ละตัวก็จะมีสมบัติและ โครงสร้างต่างกันไปดังตารางที่ 2.1

ชื่อ	สูตรโครงสร้าง	Mass (daltons)	Volume (Å ³)	Accessible surface area (Å ²)
Alanine (Ala,A)	$ \begin{array}{c} \text{COO}^- \\ \\ ^+\text{H}_3\text{N}-\text{C}-\text{H} \\ \\ \text{CH}_3 \end{array} $	71.08	88.6	115
Arginine (Arg,R)	$ \begin{array}{c} \text{COO}^- \\ \\ ^+\text{H}_3\text{N}-\text{C}-\text{H} \\ \\ \text{CH}_2 \\ \\ \text{CH}_2 \\ \\ \text{CH}_2 \\ \\ \text{NH} \\ \\ \text{C}=\text{NH}_2^+ \\ \\ \text{NH}_2 \end{array} $	156.20	173.4	225
Asparagine (Asn,N)	$ \begin{array}{c} \text{COO}^- \\ \\ ^+\text{H}_3\text{N}-\text{C}-\text{H} \\ \\ \text{CH}_2 \\ \\ \text{C} \\ / \quad \backslash \\ \text{H}_2\text{N} \quad \text{O} \end{array} $	114.11	117.7	160
Aspartic Acid (Asp,D)	$ \begin{array}{c} \text{COO}^- \\ \\ ^+\text{H}_3\text{N}-\text{C}-\text{H} \\ \\ \text{CH}_2 \\ \\ \text{COO}^- \end{array} $	115.09	111.1	150
Cysteine (Cys,C)	$ \begin{array}{c} \text{COO}^- \\ \\ ^+\text{H}_3\text{N}-\text{C}-\text{H} \\ \\ \text{CH}_2 \\ \\ \text{SH} \end{array} $	103.14	108.5	135
Glutamic Acid (Gln,Q)	$ \begin{array}{c} \text{COO}^- \\ \\ ^+\text{H}_3\text{N}-\text{C}-\text{H} \\ \\ \text{CH}_2 \\ \\ \text{CH}_2 \\ \\ \text{COO}^- \end{array} $	128.14	143.9	180

Glutamine (Glu,E)	$ \begin{array}{c} \text{COO}^- \\ \\ ^+\text{H}_3\text{N}-\text{C}-\text{H} \\ \\ \text{CH}_2 \\ \\ \text{CH}_2 \\ \\ \text{C} \\ / \quad \backslash \\ \text{H}_2\text{N} \quad \text{O} \end{array} $	129.12	138.4	190
Glycine (Gly,G)	$ \begin{array}{c} \text{COO}^- \\ \\ ^+\text{H}_3\text{N}-\text{C}-\text{H} \\ \\ \text{H} \end{array} $	57.06	60.1	75
Histidine (His,H)	$ \begin{array}{c} \text{COO}^- \\ \\ ^+\text{H}_3\text{N}-\text{C}-\text{H} \\ \\ \text{CH}_2 \\ \\ \text{C} \\ / \quad \backslash \\ \text{C}=\text{N}^+ \quad \text{CH} \\ \quad \backslash \\ \text{HC} \quad \text{N} \\ \\ \text{H} \end{array} $	137.15	153.2	195
Isoleucine (He,I)	$ \begin{array}{c} \text{COO}^- \\ \\ ^+\text{H}_3\text{N}-\text{C}-\text{H} \\ \\ \text{H}-\text{C}-\text{CH}_3 \\ \\ \text{CH}_2 \\ \\ \text{CH}_3 \end{array} $	113.17	166.7	175
Leucine (Leu,L)	$ \begin{array}{c} \text{COO}^- \\ \\ ^+\text{H}_3\text{N}-\text{C}-\text{H} \\ \\ \text{CH}_2 \\ \\ \text{CH} \\ / \quad \backslash \\ \text{H}_3\text{C} \quad \text{CH}_3 \end{array} $	113.17	166.7	170
Lysine (Lys,k)	$ \begin{array}{c} \text{COO}^- \\ \\ ^+\text{H}_3\text{N}-\text{C}-\text{H} \\ \\ \text{CH}_2 \\ \\ \text{CH}_2 \\ \\ \text{CH}_2 \\ \\ \text{CH}_2 \\ \\ \text{NH}_3^+ \end{array} $	128.18	168.6	200

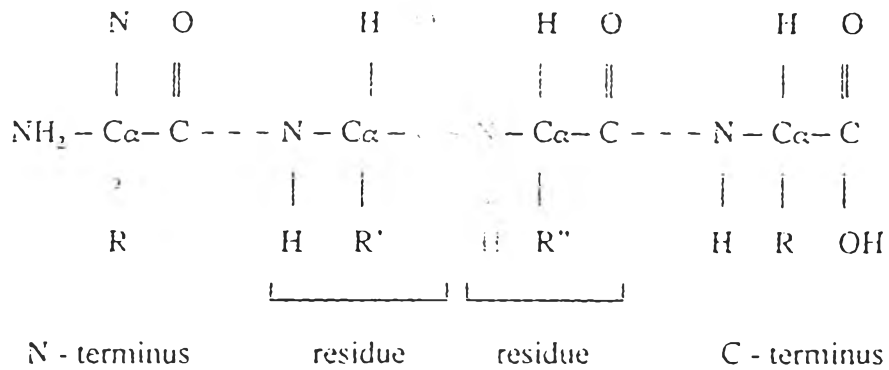
Methionine (Met,M)	$ \begin{array}{c} \text{COO}^- \\ \\ ^+\text{H}_3\text{N}-\text{C}-\text{H} \\ \\ \text{CH}_2 \\ \\ \text{CH}_2 \\ \\ \text{S} \\ \\ \text{CH}_3 \end{array} $	131.21	162.9	185
Phenylalanine (Phe,F)	$ \begin{array}{c} \text{COO}^- \\ \\ ^+\text{H}_3\text{N}-\text{C}-\text{H} \\ \\ \text{CH}_2 \\ \\ \text{C}_6\text{H}_5 \end{array} $	147.18	189.9	210
Proline (Pro,P)	$ \begin{array}{c} \text{COO}^- \\ \\ ^+\text{H}_2\text{N}-\text{C}-\text{H} \\ \quad \\ \text{H}_2\text{C} \quad \text{CH}_2 \\ \backslash \quad / \\ \text{C} \\ / \quad \backslash \\ \text{H}_2 \quad \text{H}_2 \end{array} $	97.12	122.7	145
Serine (Ser,S)	$ \begin{array}{c} \text{COO}^- \\ \\ ^+\text{H}_3\text{N}-\text{C}-\text{H} \\ \\ \text{H}-\text{C}-\text{OH} \\ \\ \text{H} \end{array} $	87.08	89.0	115
Threonine (Thr,T)	$ \begin{array}{c} \text{COO}^- \\ \\ ^+\text{H}_3\text{N}-\text{C}-\text{H} \\ \\ \text{H}-\text{C}-\text{OH} \\ \\ \text{CH}_3 \end{array} $	101.11	116.1	140
Tryptophan (Trp,W)	$ \begin{array}{c} \text{COO}^- \\ \\ ^+\text{H}_3\text{N}-\text{C}-\text{H} \\ \\ \text{CH}_2 \\ \\ \text{C} \\ \quad \\ \text{HC} \quad \text{N} \\ \backslash \quad / \\ \text{C}_6\text{H}_4 \end{array} $	186.21	227.8	255
Tyrosine (Try,Y)	$ \begin{array}{c} \text{COO}^- \\ \\ ^+\text{H}_3\text{N}-\text{C}-\text{H} \\ \\ \text{CH}_2 \\ \\ \text{C}_6\text{H}_4 \\ \\ \text{OH} \end{array} $	163.18	193.6	230

Valine (Val,V)	$ \begin{array}{c} \text{COO}^- \\ \\ \text{}^+\text{H}_3\text{N}-\text{C}-\text{H} \\ \\ \text{CH} \\ / \quad \backslash \\ \text{H}_3\text{C} \quad \text{CH}_3 \end{array} $	99.14	140.0	155
-------------------	---	-------	-------	-----

ตารางที่ 2.1 ตารางแสดง สูตรโครงสร้าง น้ำหนักโมเลกุล ปริมาตรและพื้นที่ผิวของกรดอะมิโนแต่ละชนิด (Creighton T.E., 1984.)

พันธะเปปไทด์

พันธะที่ยึดระหว่างกรดอะมิโนแต่ละโมเลกุลเข้าด้วยกันนั้นเราเรียกว่าพันธะเปปไทด์ (peptide bond) ซึ่งจัดเป็นพันธะโควาเลนต์ (covalent bond) ซึ่งเป็นพันธะที่แข็งแรง ไม่แตกออกง่ายๆ

รูปที่ 2.2 รูปแสดงพันธะเปปไทด์

รูปร่างของโปรตีนมีความสัมพันธ์ต่อหน้าที่ แต่ถ้าเราปรับสภาพแวดล้อมเช่น อุณหภูมิ pH จะให้รูปร่างของโปรตีนเปลี่ยนไปจากเดิม และเสียสมบัติในการทำหน้าที่ของโปรตีนเหล่านั้นด้วย

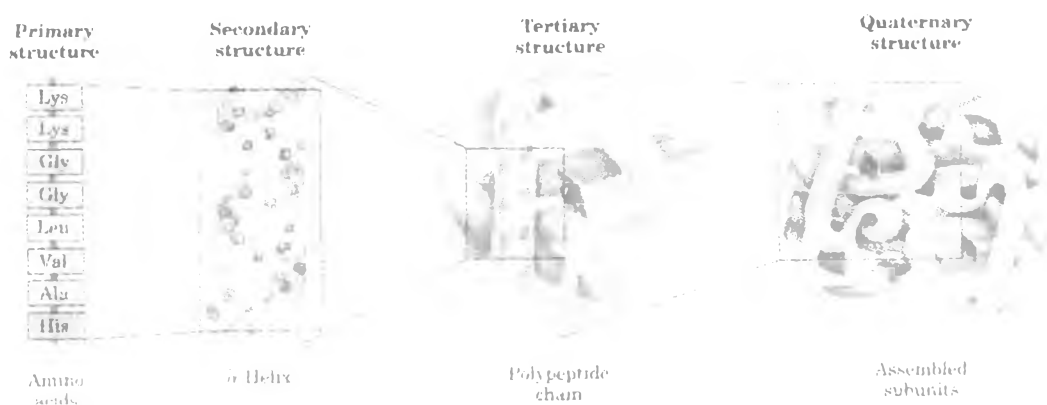

โครงสร้างของโปรตีน (Protein Structure)

โปรตีนมีโครงสร้างแบบสามมิติ โดยโปรตีนส่วนใหญ่จะมีโครงสร้างซับซ้อน ดังนั้นจึงได้มีการแบ่งระดับโครงสร้างของโปรตีนออกเป็น 4 ระดับคือ

1. โครงสร้างแบบปฐมภูมิ (primary structure)
2. โครงสร้างแบบทุติยภูมิ (secondary structure)
3. โครงสร้างแบบตติยภูมิ (tertiary structure)
4. โครงสร้างแบบจตุรภูมิ (quaternary structure)

ดังรูป

รูปที่ 2.3 รูปแสดงระดับโครงสร้างของโปรตีน (Cox., Lenhinger. and Nelson., 1993.)

1. โครงสร้างแบบปฐมภูมิ (Primary Structure)

เป็นการพิจารณาโครงสร้างของโปรตีนในระดับแรกคือ การเรียงลำดับของกรดอะมิโนในโปรตีน พบว่าจากการเรียงลำดับของกรดอะมิโนซึ่งมีอยู่ด้วยกัน 20 ชนิดนี้ สามารถทำให้เกิดโปรตีนที่ต่างกันชนิดกันมากมาย

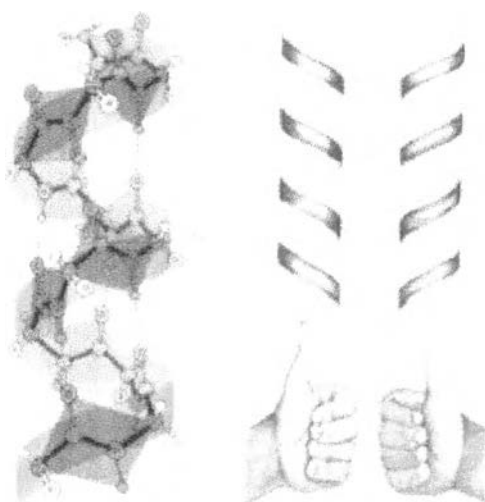
2. โครงสร้างแบบทุติยภูมิ(Secondary Structure)

จากการที่สายโพลีเปปไทด์มีแบคโบนเป็นแกน และมี side chain ยื่นออกมาจากแนวแกนหมุนข้างเมื่อมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างสายโพลีเปปไทด์เดียวกันหรือระหว่างโพลีเปปไทด์ต่างสายกันจะทำให้สายโพลีเปปไทด์ ขดเป็นเกลียวหรือแผ่นพับ

โครงสร้างทุติยภูมิที่พบบ่อยมี 2 แบบคือ

2.1 แบบเกลียวแอลฟา (α -helix)

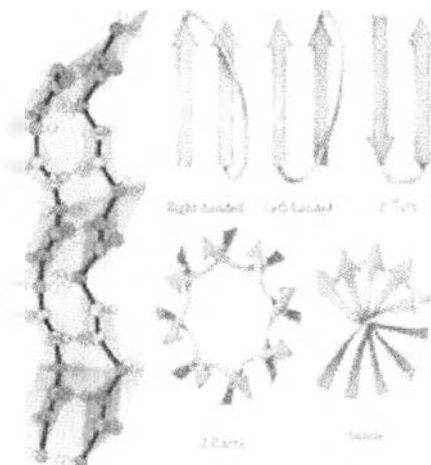
สายโพลีเปปไทด์บิดเป็นเกลียวได้โดยการเกิดพันธะไฮโดรเจนระหว่าง O ในหมู่ C=O ของกรดอะมิโนโมเลกุลที่หนึ่งกับ H ในหมู่ N-H ของกรดอะมิโนซึ่งอยู่ถัดไป 4 ตำแหน่ง โดยเกิดพันธะเช่นนี้ตลอดสายโพลีเปปไทด์ ทำให้เกิดเป็นเกลียวแอลฟา ซึ่งจะวนซ้ายหรือขวาก็ได้

รูปที่ 2.4 รูปแสดงโครงสร้างโปรตีนแบบเกลียวแอลฟา (Cox., Lenhinger. and Nelson., 1993.)

2.2 แบบแผ่นพับ (β - sheet)

ประกอบด้วยโพลีเปปไทด์หลายสายเรียงขนานกัน และยึดกันด้วยพันธะไฮโดรเจน โปรตีนชนิดนี้พบในเส้นไหม โครงสร้างลักษณะนี้ทำให้เส้นไหมมีโครงสร้างแข็งแรง ทนต่อแรงดึงได้ดี

รูปที่ 2.5 รูปแสดงโครงสร้างโปรตีนแบบแผ่นพับ (Cox., Lenhinger. and Nelson., 1993.)

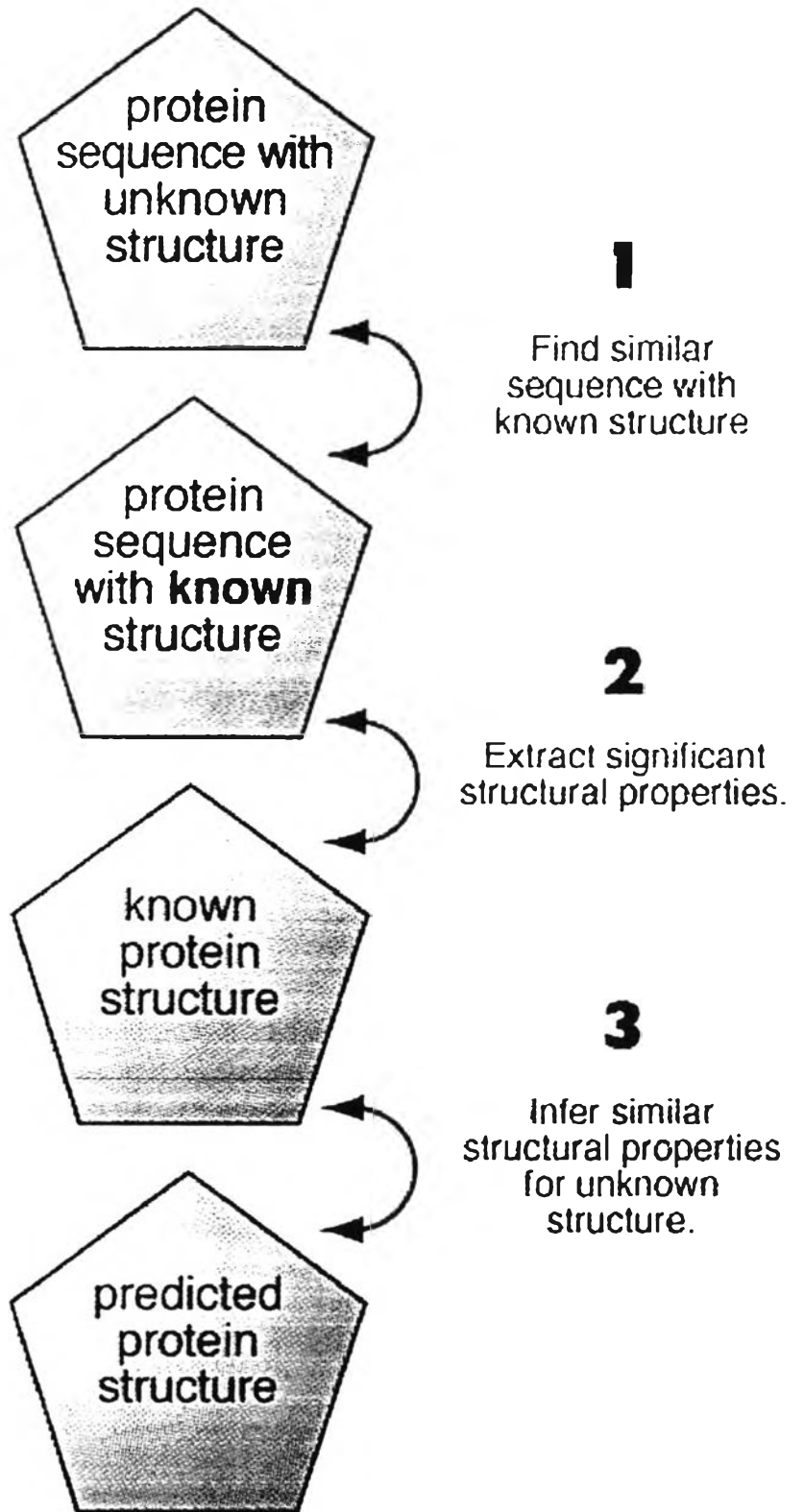
3. โครงสร้างแบบตติยภูมิ (Tertiary structure)

เป็นโครงสร้างที่เกิดจากการม้วนตัว หรือขดไปมาอย่างเป็นระเบียบของโครงสร้างทุติยภูมิ เนื่องจากมีพันธะที่เกิดจากหมู่ side chain ของกรดอะมิโนในสายโพลีเปปไทด์เป็นตัวยึดเหนี่ยว จึงทำให้โปรตีนในโครงสร้างระดับนี้ดูเสมือนเป็นรูปทรงกลม ซึ่งเรียกโปรตีนที่มีลักษณะเช่นนี้ว่า กลอบูลาร์โปรตีน (globular protein) ตัวอย่างโปรตีนที่มีโครงสร้างระดับนี้คือ ไมโอโกลบิน

4. โครงสร้างแบบจตุรภูมิ (Quaternary Structure)

โปรตีนบางชนิดประกอบด้วยสายโพลีเปปไทด์มากกว่า 1 สาย สายโพลีเปปไทด์รวมกันอยู่เป็นกลุ่มได้พันธะต่างๆ เช่นเดียวกับในโครงสร้างตติยภูมิ โพลีเปปไทด์แต่ละสายเป็นองค์ประกอบในโครงสร้างเรียกว่า หน่วยย่อย (subunit) โดยจะเป็นชนิดเดียวกันหรือต่างชนิดกันก็ได้ โปรตีนที่มีโครงสร้างระดับนี้ได้แก่ ฮีโมโกลบิน

เนื่องจากโปรตีนเป็นสารชีวโมเลกุลที่มีความสำคัญต่อสิ่งมีชีวิต ดังนั้นจึงมีการศึกษาโปรตีนกันอย่างกว้างขวาง โดยทั่วไปการศึกษาโปรตีน จะทำโดยการนำโปรตีนมาศึกษาจนทราบสมบัติและหน้าที่ แล้วจึงนำโปรตีนตัวนั้นไปหาลำดับของกรดอะมิโน แต่เนื่องจากปัจจุบันความก้าวหน้าทางวิศวกรรมพันธุศาสตร์และชีวโมเลกุล ทำให้สามารถทราบถึงลำดับของกรดอะมิโนจากการแปลรหัสบนดีเอ็นเอ และประกอบกับได้มีการเริ่มโครงการอ่านรหัสบนสารพันธุกรรมของมนุษย์ (Human Genome Project) และในสิ่งมีชีวิตอีกหลายชนิด ทำให้ฐานข้อมูลของลำดับอะมิโนของโปรตีนต่างๆมีการขยายตัวอย่างรวดเร็ว ทำให้นักวิทยาศาสตร์สนใจศึกษาโปรตีนโดยศึกษาจากลำดับของกรดอะมิโนมากขึ้น ซึ่งโครงการนี้นับเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาโปรตีนโดยศึกษาจากลำดับของกรดอะมิโนนั่นเอง

รูปที่ 2.6 รูปแสดงการศึกษาโปรตีน (Smith W., 1998)

ฮอมอโลยีของโปรตีน (Homology of protein)

ฮอมอโลยีและความคล้าย (Homology and similarity)

โปรตีนที่ฮอมอโลกัสกัน (Homologous protein) คือโปรตีนที่มีความสัมพันธ์ทางวิวัฒนาการใกล้ชิดกัน และโดยส่วนมากโปรตีนพวกนี้จะทำหน้าที่เดียวกันแม้ว่าจะอยู่ในสิ่งมีชีวิตที่ต่างกัน เช่น ฮีโมโกลบินก็จะทำหน้าที่ขนส่งออกซิเจนเหมือนกันไม่ว่าจะอยู่ในสิ่งมีชีวิตที่มีกระดูกสันหลังชนิดใดก็ตาม

โดยทั่วไปจะพบว่าโปรตีนที่มีลำดับของกรดอะมิโนคล้ายกันก็มักจะเป็น โปรตีนที่ฮอมอโลกัสกัน แต่จะพบว่าโปรตีนที่ฮอมอโลกัสกันไม่จำเป็นต้องมีลำดับคล้ายกันอาจเป็นผลมาจากความต่างกันในส่วนของ variable residues หรือ อาจเป็นเพราะ ช่องว่าง (Gap) ทำให้การวิเคราะห์ฮอมอโลกัส ของโปรตีนโดยพิจารณาความเหมือนกันของลำดับของกรดอะมิโนจึงใช้ไม่ได้ผล

ความสัมพันธ์ระหว่าง โครงสร้างสามมิติ และ ฮอโมโลยี

โปรตีนที่ฮอมอโลกัสกันคือโปรตีนที่มีต้นกำเนิดเดียวกันแต่ทำหน้าที่เดียวกัน และเราพบว่าโปรตีนที่ทำหน้าที่เดียวกันก็มักมีโครงสร้าง 3 มิติ (three-dimensional structure) คล้ายๆกัน ดังนั้นหากเรานำโปรตีน A ที่ไม่ทราบโครงสร้าง 3 มิติ ไปทดสอบฮอมอโลยีกับโปรตีน B ซึ่งทราบโครงสร้าง 3 มิติแล้ว ถ้าโปรตีน A ฮอมอโลยีกับโปรตีน B แสดงว่าโปรตีน A น่าจะมีโครงสร้าง 3 มิติคล้ายกับโปรตีน B นั่นคือการทดสอบฮอมอโลยีของโปรตีนเป็นเครื่องมืออย่างหนึ่งที่จะช่วยในการพิจารณาโครงสร้าง 3 มิติของโปรตีน

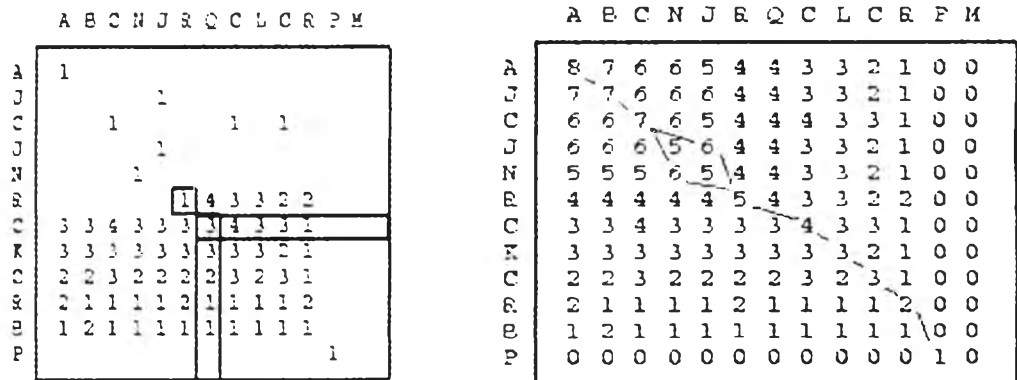
เครื่องมือในการทดสอบความคล้ายกันของโปรตีน

มีวิธีการมากมายในการที่จะทดสอบความคล้ายกันของโปรตีนไม่ว่าจะเป็น Dynamic programming methods ของ (Needleman., et al., 1969), BLAST (Altschul et al., 1990), Hidden markov models (Kevin., et al ,1999) และอื่นๆอีกมากมายแต่ในที่นี้จะกล่าวถึง 2 วิธีคือ

1. Dynamic Programming methods ของ Needleman

วิธีการนี้แม้ว่าจะเป็นวิธีที่มีมานาน และมีความถูกต้องน้อยแต่ในปัจจุบันก็ยังใช้กันอยู่ เนื่องจากเป็นวิธีการที่ง่าย

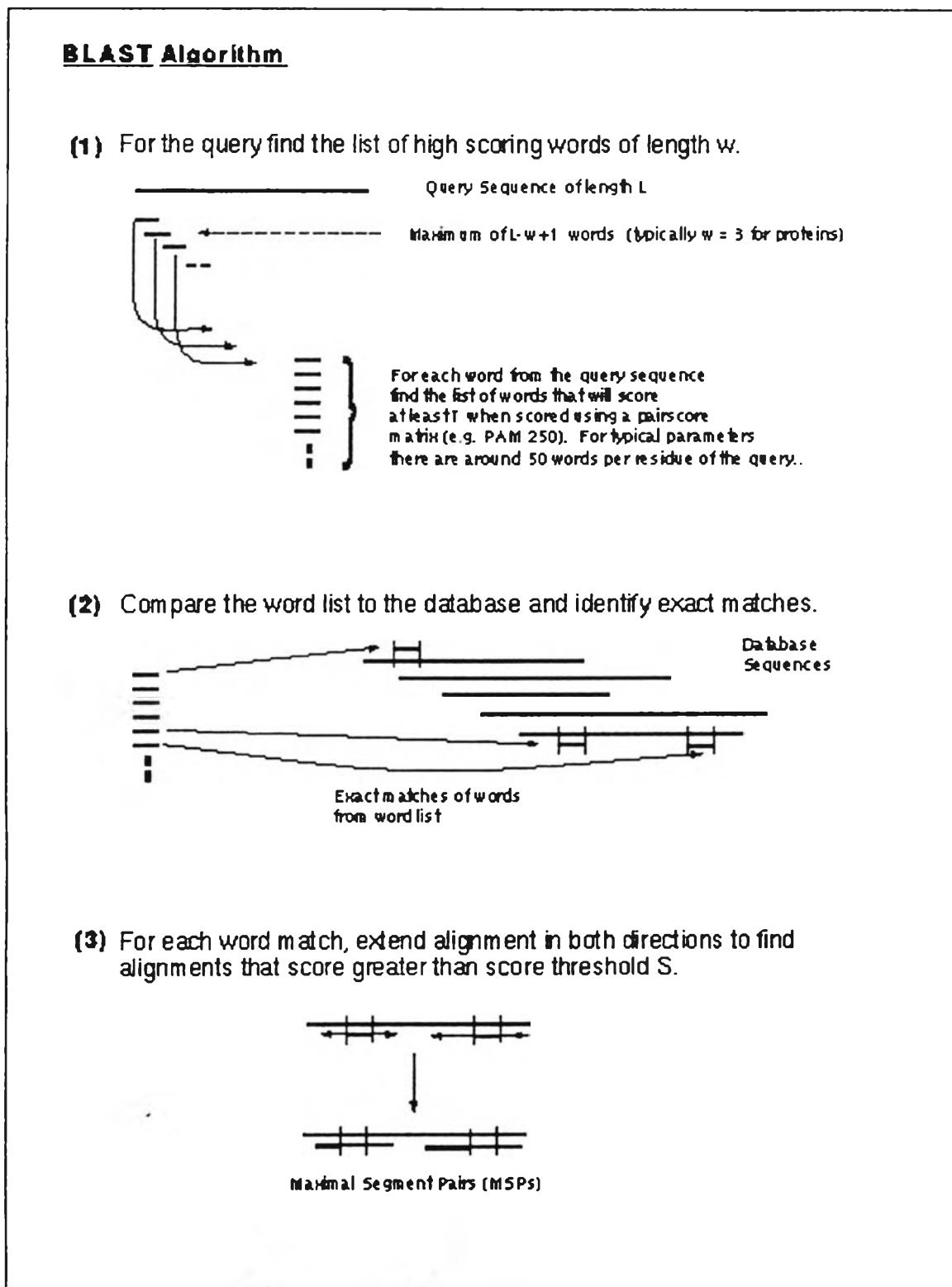
หลักการคือเริ่มจากการ สร้างเมตริกซ์ที่เป็นตัวแทนของลำดับของกรดอะมิโนขึ้นมาโดยนำลำดับของกรดอะมิโนมาโดยนำลำดับของกรดอะมิโนมาเขียนตามแถวและหลักของเมตริกซ์ แล้วกำหนดและปรับแต่งค่าให้ตำแหน่งที่กรดอะมิโน แล้วก็เริ่มจากมุมล่างด้านขวา ดูไปตามแถวและหลักว่ามีค่าตัวเลขตัวไหนมากที่สุด จากนั้นก็สร้างทางเดินโดยเลือกจากตัวที่มีค่ามากที่สุดแล้วก็ทำการบวกันในแถวหรือหลักถัดไปจนครบ ที่มุมบนด้านซ้ายดูไปทางตำแหน่งที่อยู่ที่อยู่ทางขวา และต่ำกว่าว่าตัวเลขที่มีค่ามากที่สุดให้เลือกตัวนั้น ทำไปจนหมดเมตริกซ์ แล้วจะได้ว่าเส้นทางที่ได้จะเป็นเส้นทางที่แสดงตำแหน่งของอะมิโนที่ตรงกัน

รูปที่ 2.7 รูปแสดง Dynamic programming methods ของ Needleman(Term H., 1999.)

พบว่าวิธีการนี้ หากจำนวนของกรดอะมิโนต่างกันมากๆ หรือ มีช่องว่าง (gap) ขนาดใหญ่ หรือจำนวนมาก วิธีการนี้ก็ใช้ไม่ได้ผล

2. BLAST

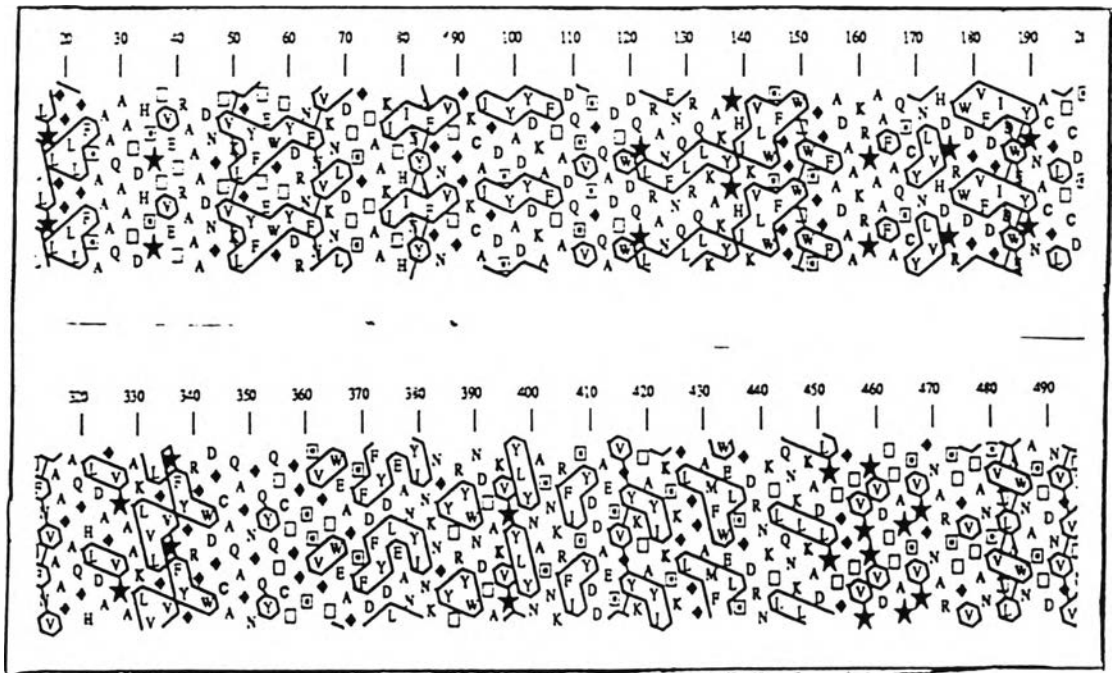
รูปที่ 2.8 รูปแสดงวิธีการ BLAST(Tern H., 1999.)

BLAST ย่อมาจาก Basic Local Alignment Search Tool เป็นการใช้วิธีการทางสถิติและความรู้ในการค้นหาข้อมูลในฐานข้อมูล โดยพัฒนามาตั้งแต่ปี 1980 ซึ่งเป็นที่นิยมในปัจจุบันเป็นอย่างมาก

Hydrophobic Cluster Analysis (HCA)

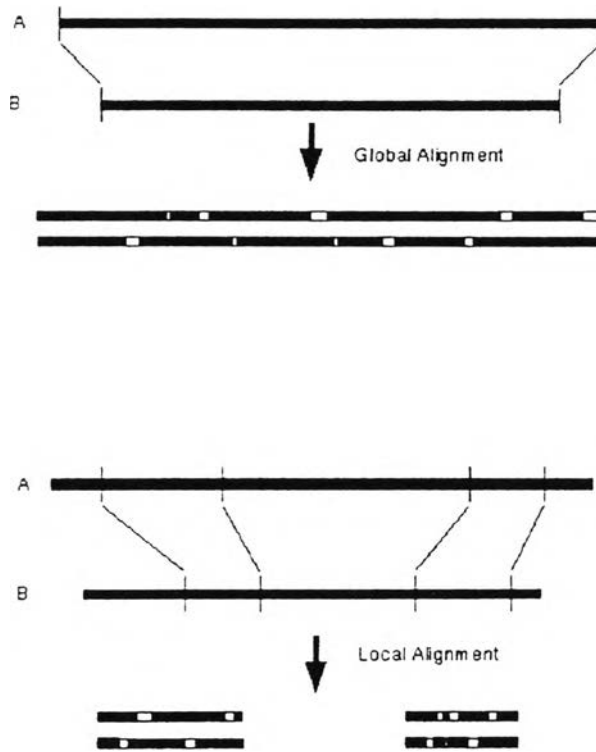
เป็นวิธีการที่สามารถใช้ได้ในการทำนายโครงสร้างทุติยภูมิและทดสอบความคล้ายกันของลำดับของกรดอะมิโนในวิธีการนี้ใช้หลักการเปลี่ยนลำดับของกรดอะมิโนให้อยู่ในรูปของรูปของแผนภูมิ 2 มิติ โดยเริ่มจากการนำมาทดสอบความคล้ายกันของลำดับของกรดอะมิโน แต่เนื่องจากเป็นวิธีการที่ต้องใช้ความชำนาญในการพิจารณาความเหมือนของแผนภูมิที่สร้างขึ้น จึงไม่นิยมใช้วิธีการนี้

รูปที่ 2.9 รูปแสดงแผนภูมิ 2 มิติจากวิธีการ HCA (Karlin and Altschul., 1987)

Local VS Global Alignment

เป็นวิธีการทดสอบความคล้ายกันของกรดอะมิโน โดยglobal alignment จะเป็นการพิจารณาความเหมือนของลำดับของกรดอะมิโนตลอดทั้ง 2 โมเลกุลของโปรตีน แต่ Local alignment จะทำการแยกพิจารณาเป็นส่วนๆ โดยตัดโปรตีนออกเป็นช่องๆ

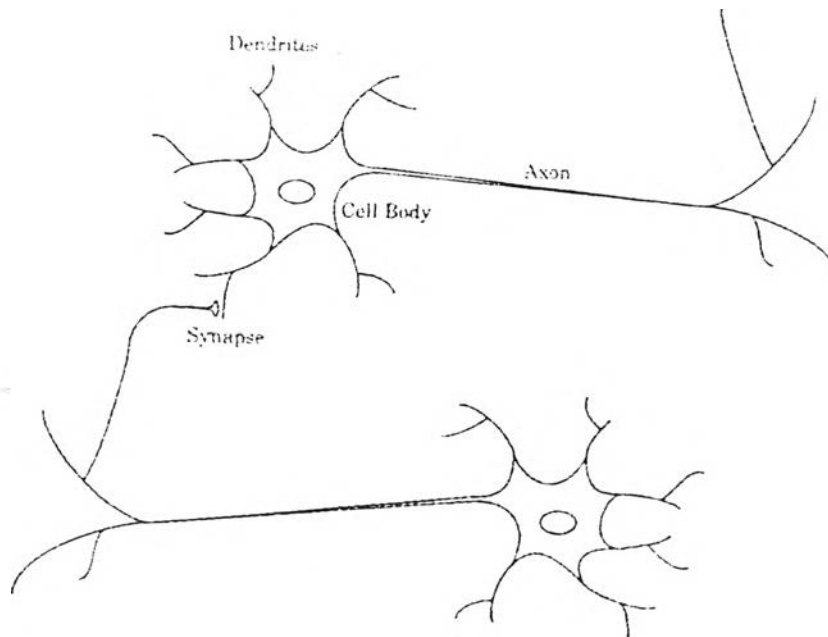
รูปที่ 2.10 รูปแสดง Local VS Global Alignment (Term H., 1999.)

โครงข่ายประสาทเทียม (Neural Networks)

ความรู้เกี่ยวกับระบบประสาท (Biological neural system)

สมองประกอบด้วยองค์ประกอบที่เชื่อมต่อกันเรียกว่า neuron (มีประมาณ 10^{11} ตัว) มีส่วนประกอบ 3 อย่างคือ

- dendrite ทำหน้าที่รับ-ส่งไปยังตัวเซลล์
- cell body ทำหน้าที่แปรสัญญาณจาก dendrite
- axon ทำหน้าที่ส่งผลลัพธ์ ไปยัง neuron อื่น ๆ

รูปที่ 2.11 รูปแสดงระบบประสาท (Demuth H.B., Beale M. and Hagan M.T., 1995.)

synapse เป็นตำแหน่งที่ dendrite อยู่ใกล้กับ axon จนทำให้เกิดการส่งสัญญาณ โดยการแลกเปลี่ยนสารเคมี ทำให้เกิดการตอบสนองต่อสัญญาณต่างๆ ได้ และเมื่อเกิดไปนานแล้วจะทำให้เกิดการเรียนรู้และตอบสนองทันทีที่มีสัญญาณแบบที่เคยรับมาก่อน

โครงข่ายประสาทเทียมไม่ได้มีความซับซ้อนเหมือนกับสมอง แต่มี 2 อย่างที่เหมือนกันคือ

1. ลักษณะทางกายภาพของระบบประสาทของสิ่งมีชีวิต และ ระบบโครงข่ายประสาท เหมือนกัน แต่ ระบบโครงข่ายประสาท มีรูปแบบง่ายกว่า

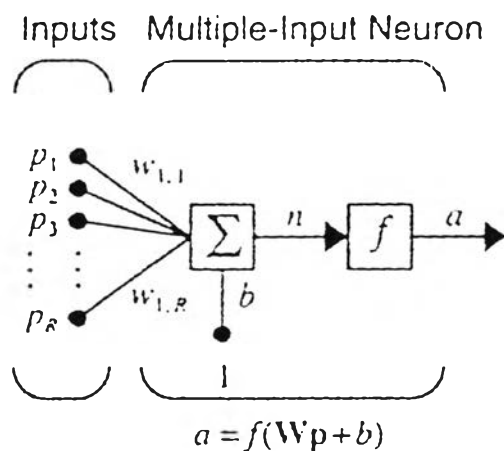
2. บน ระบบโครงข่ายประสาท มีการเชื่อมต่อแบบเดียวกับ synapse แต่ใช้อธิบายโดยใช้ function ของระบบโครงข่ายประสาท แทน

แบบจำลองโครงข่ายประสาทเทียม (Neural Model)

ระบบโครงข่ายประสาทแบบหลาย input

เป็น ระบบโครงข่ายประสาท ที่มี input มากกว่า 1 ตัว

- ให้ R คือ Input ของ neuron
- P_j คือ สมาชิกตัวที่ j
- $W_{1,j}$ คือ ค่าของสมาชิกตัวที่ j ในครั้งที่ 1
- n คือ ผลรวมของผลคูณระหว่าง input ตัวที่ P_j

รูปที่ 2.12 รูปแสดงโครงข่ายประสาทเทียมแบบ Multiple-Input (Demuth H.B., Beale M. and Hagan M.T., 1995.)

$$n = w_{1,1}P_1 + w_{1,2}P_2 + \dots + w_{1,r}P_r + b$$

$$a = \text{ผลลัพธ์ของ neuron}$$

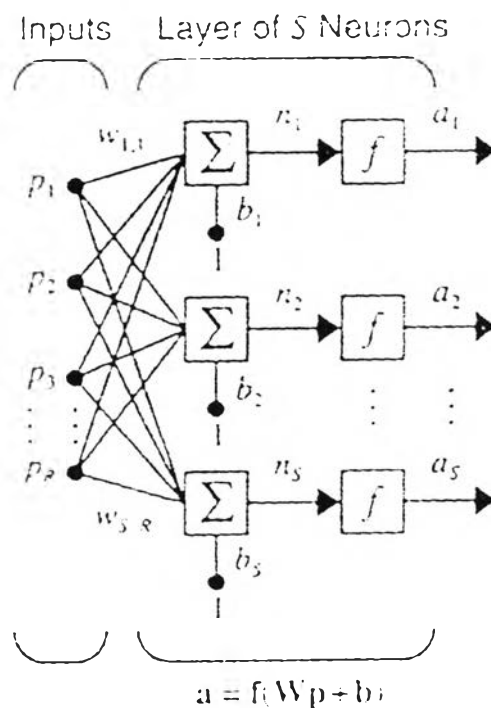
$$= f(Wp+b)$$

$$b = \text{bias}$$

Network Architecture

บางครั้งการใช้ 1 neuron ในการตัดสินใจคำตอบ a ซึ่งอาจไม่เหมาะสมสำหรับ input หลาย ๆ ตัว เพราะคำตอบที่ได้อาจจะไม่ถูกต้อง จำเป็นต้องใช้หลาย ๆ neuron ในการสรุปคำตอบ เหมือนกับการลงมติในที่ประชุม ถ้าได้รับคะแนนมากกว่า ก็น่าจะมีความน่าเชื่อถือมากกว่าได้รับคะแนนน้อย

Single Layer Network ของ S Neuron

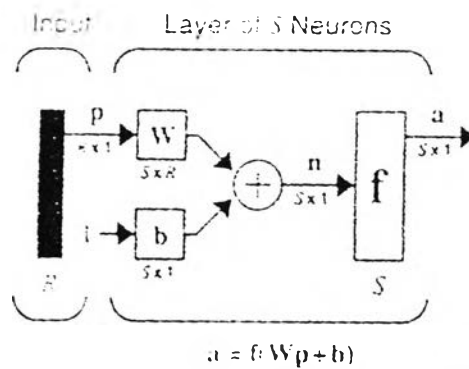

รูปที่ 2.13 รูปแสดง Layer ของโครงข่ายประสาทเทียมแบบ Single-Layer (Demuth H.B., Beale M. and Hagan M.T., 1995.)

$$a = f(Wp+b)$$

แต่ละ input p เชื่อมต่อกับแต่ละ neuron ด้วย weight matrix แต่ละ neuron มี bias b ของตัวเอง มี transfer function f และผลลัพธ์คือ a , สมาชิก input มี weight matrix ของ W

$$W = \begin{bmatrix} W_{1,1} & W_{1,2} & \cdots & W_{1,R} \\ W_{2,1} & W_{2,2} & \cdots & W_{2,R} \\ \vdots & \vdots & \ddots & \vdots \\ W_{S,1} & W_{S,2} & \cdots & W_{S,R} \end{bmatrix}$$

รูปที่ 2.14 รูปแสดง Layer ของโครงข่ายประสาทเทียมแบบ Single-Layer ที่ได้มีการปรับแต่งแล้ว (Demuth H.B., Beale M. and Hagan M.T., 1995.)

McCulloch and Pitts Model (MCP)

เป็น model ง่าย ๆ ของการเลือกผลลัพธ์แบบทวิภาค เป็นการคำนวณผลรวมของค่าน้ำหนักของแต่ละหน่วย และผลลัพธ์มีเพียง 0 และ 1 เท่านั้น ผลลัพธ์พิจารณาจากฟังก์ชันต่อไปนี้

$$n_j(t + 1) = \theta(\sum_j w_{ij}n_j(t) - u_i)$$

และ $\theta(x)$ เป็น step function โดย

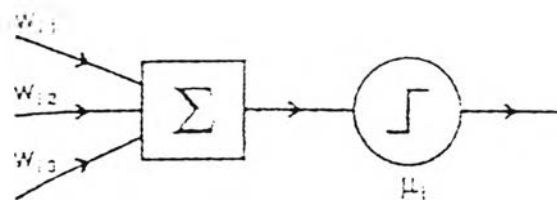
$\theta(x)$ จะเท่ากับ 1 ถ้า $x \geq 0$

จะเท่ากับ 0 กรณีอื่น ๆ

ค่า w_{ij} เป็นค่าความยาวของ synapse ระหว่าง neuron j กับ neuron i คำนี้นี้เป็นบวก หรือ ลบ ก็ได้ขึ้นกับว่าเป็นภาวะถูกกระตุ้นหรือเป็นภาวะเฉื่อย และถ้าไม่มี synapse เลยระหว่าง neuron j กับ neuron i ค่า $w_{ij}=0$

u_i = เป็นค่าเข้าใกล้ของหน่วยที่ i คำนี้นักจะนำไปคำนวณในครั้งถัดไป

n_j = เป็นสถานะ neuron i จะเป็น 1 หรือเป็น 0

รูปที่ 2.15 รูปแสดงแบบจำลองแบบ McCulloch and Pitts (Krongh A., Hertz J. and Palmer R.G., 1991)

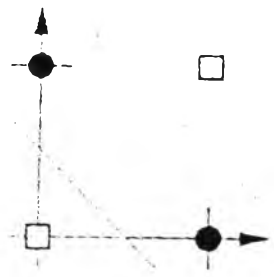
$$n_i = g(\sum_j w_{ij}n_{ij} - u_{ij})$$

n_i เป็นค่าต่อเนื่องและบอกสถานะของหน่วยที่ i

$g(x)$ เป็นสมการ nonlinear อาจจะเป็น activation function หรือ gain function หรือ transfer function ก็ได้

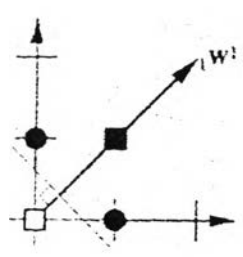
Pattern Classification

เป็นการแบ่งกลุ่มของ pattern ต่าง ๆ เช่นสำหรับ XOR แบ่งผลลัพธ์ได้เป็น 2 กลุ่มคือผลลัพธ์ที่เป็น 0 และผลลัพธ์ที่เป็น 1

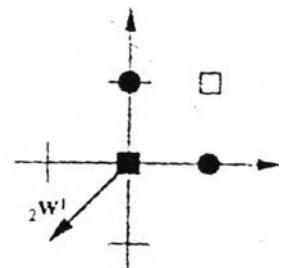

$p_1=[0 \ 0]^t$	,	$t_1=0$
$p_2=[0 \ 1]^t$	,	$t_2=0$
$p_3=[1 \ 0]^t$	,	$t_3=0$
$p_4=[1 \ 1]^t$	,	$t_4=0$

เราไม่สามารถใช้ single layer แบ่งกลุ่มของปัญหา XOR ได้ต้องใช้ two-layer network โดย layer แรกแบ่ง p_1 และ layer ที่ 2 แบ่ง p_4

Layer 1/Neuron 1

Layer 1/Neuron 2

รูปที่ 2.16 รูปแสดงการสร้างขอบเขตเพื่อจำแนกข้อมูลเป็นกลุ่ม (Demuth H.B., Beale M. and Hagan M.T., 1995.)

The Backpropagation

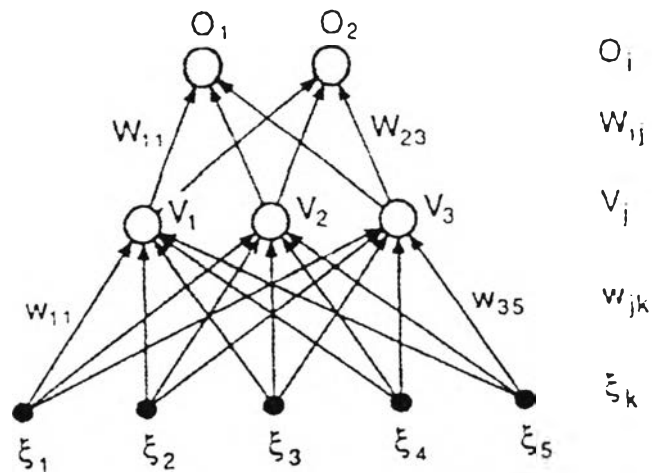
เป็นวิธีมาตรฐานสำหรับงานด้าน neuron network มีการคิดค้นโดย Bry และ Ho (1969), Werbos(1974), Parker(1985) และ Rumelhart et al(1986a,b) โดยมีวิธีการเสนอการเปลี่ยนค่าน้ำหนัก w_{pq} ในแต่ละชั้นของ feed-forward network ในการเริ่มต้นเรียนรู้ของชุดเรียนรู้แต่ละคู่ input และ output $\{ \xi_i^u, \zeta_i^u \}$ วิธีการที่นิยมใช้วิธีหนึ่งคือ gradient descent

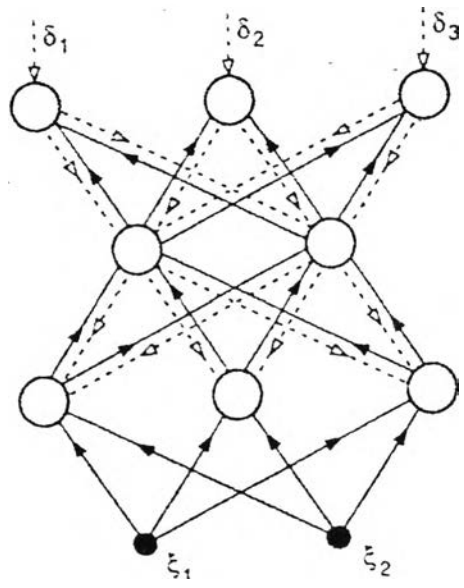
$$E[w] = \frac{1}{2} \sum_{iu} (\xi_i^u - O_i^u)^2 = \frac{1}{2} \sum_i (G_i^u - \sum_k w_{ik} \xi_k^u)^2$$

ให้ค่าความผิดพลาด $E[w]$ เราสามารถปรับปรุงกลุ่มของ w_{ik} โดยลดค่าที่กำหนดในแต่ละมิติ w ลง โดยที่ gradient descent ของ E คือ

$$\begin{aligned} \Delta w_{ik} &= -\eta \frac{\partial E}{\partial w_{ik}} \\ &= \eta \sum_u (G_i^u - O_i^u) \xi_k^u \end{aligned}$$

รูปที่ 2.17 รูปแสดง Feedforward network (Krogh A., Hertz J. and Palmer R.G., 1991)

รูปที่ 2.18 รูปแสดง Black-propagation ใน 3-Layer network (Krongh A., Hertz J. and Palmer R.G., 1991)

$$\Delta w_{pq} = \eta \sum_{\text{pattern}} \delta_{\text{output}} \times V_{\text{input}}$$

ขั้นตอน Backproagation

1. เริ่มต้นโดยการสุ่มน้ำหนักน้อย ๆ
2. เลือก pattern ξ_k^u และผ่านเข้าไปใน input layer ($m = 0$) จะได้

$$V_k^0 = \xi_k^u$$

3. propagate สัญญาณผ่านเข้าไปยัง network โดย

$$V_i^m = g(h_i^m) = g(\sum w_{ij}^m V_j^{m-1})$$

สำหรับแต่ละ i และ m จนกระทั่งได้ผลลัพธ์สุดท้าย V_i^m

4. หาค่า delta สำหรับ output layer จาก

$$\delta_i^m = g'(h_i^m) [\xi_i^u - V_i^m]$$

เป็นการเปรียบเทียบค่าที่ได้กับค่าที่ได้จากการคำนวณ ξ_i^u สำหรับแต่ละชุดข้อมูล

5. คำนวณค่า delta สำหรับ preceding layers โดย propagating ค่าผิดพลาด

$$\delta_1^{m-1} = g'(h_1^{m-1}) \sum w_{1j}^m \delta_j^m$$

สำหรับ $m = M, M-1, \dots, 2$ จนกระทั่งค่า delta ถูกคำนวณหมด

6. ใช้

$$\Delta w_{ij}^m = \eta \delta_i^m V_j^{m-1}$$

ในการปรับปรุงค่าเชื่อมต่อเป็น $w_{ij}^{m+1} = w_{ij}^{old} + \Delta w_{ij}^m$

7. กลับไปทำขั้นที่ 2 และทำในชุดถัดไปเรื่อย ๆ